

Зоран Крстић

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд

Солидарност као теолошки појам у социјалним документима Римокатоличке Цркве

Abstract: У овом прегледном чланку аутор разматра могућности христијанизације секуларног појма солидарности, њен евентуални теолошки садржај и домет, онако како се то изражава у досадашњим социјалним папским енцикликама, Социјалном учењу Римокатоличке Цркве, као и у појединим чланцима угледних савремених хрватских теолога на ову тему.

Key words: солидарност, Социјално учење, принципи Социјалног учења, социјалне папске енциклике, јеванђелске врлине.

Друга половина 19. века била је буран период у историји Западне Европе. Социјални немири и захтеви појединих покрета, посебно радничких, убрзано су мењали западна друштва, указујући на нарасле друштвене неправде, залажући се на различите начине и различитим, па и револуционарним средствима за већу праведност у друштву и решавање тада горућег *радничког питања*. У свим тим догађајима Римокатоличка Црква се није могла наћи по страни. Напротив, она је имала врло активну улогу и јасан став у вези с настанком идеје социјализма у том периоду. По мишљењу Ж. Мардешића, то је био трећи изазов и треће сучељавање Римокатоличке Цркве са модернитетом. Ова, за нашу тему корисна анализа на оригиналан начин тумачи крупне историјске догађаје у Западној Европи и учешће и реакцију Римокатоличке Цркве на њих.¹

Први се сусрет, по мишљењу овог аутора, десио са протестантском реформацијом, која свакако јесте била први и несумњиви носилац модернитета. Својим захтевима за опште свештенство верника и повратком на јеванђелске изворе она је оспорила световну моћ Цркве и константиновску традицију у разумевању њеног положаја у друштву. Противреформацијски одговор је био жесток. Никаквог дијалога није могло бити. Традиционално схватање је морало да буде одбрањено и у ту сврху је настала, по речима И. Конгара, барокна теологија и уметност, грандиозна, сва у злату, у којој свемоћни Бог

* zorank62@gmail.com

¹ Mardešić, Željko, *Rascjep u svetome*, KS, Zagreb, 2007, 117 и даље.

— судија побеђује и уништава непријатеље цркве. Међутим, у тој и таквој представи Бога врло је мало места могло бити за Христово човештво. Он је све мање *солидаран* са људима, све мање *Емануил*, а све више страшни и неумољиви, моћни судија и осветник. У тој борби за очување предмодерног положаја и моћи у друштву, и поред тога што реформација у многим стварима није била у праву, ипак, Римокатоличка Црква није чула оправдан хришћански вапај малог човека за повратак на јеванђелске вредности. Тако је прва шанса пропуштена и разговор на ову тему одложен за неколико векова.

Следеће искушење су биле грађанске револуције и либерализам, који су тражили одвојеност цркве од државе и слободу исповедања вере. Опет због привржености једном друштвеном моделу који се сматрао идеалним, једино пожељним и за цркву прихватљивим, у одбрани *ancien régime*-а сукоб са либерализмом је на дужи период одложио сваки разговор о вредностима слободе људске личности у хришћанству.

Најзад, треће искушење је био социјализам 19. и 20. века, који је, за разлику од претходних, отворено показивао непријатељство према цркви. Реформација је за Римокатоличку Цркву била верски раскол, либерализам — погрешно учење, а социјализам — застрашујући атеизам који надлази. Ма колико биле извитоперене у пракси, главне идеје ових покрета су се, у основи, ипак могле схватити на јеванђелски начин (реформација са својим повратком на изворне вредности и улогом лаика у цркви, либерализам са слободом вероисповести и достојанством човека и социјализам са захтевом за друштвеном правдом). Одређујући се апсолутно негативно према свима њима, Римокатоличка Црква је дијалог одложила све до Другог ватиканског концила, када се десио *којерникански обрт* у односу на целокупну проблематику модерности.

У другој половини 19. века, у јеку најжешћих сукоба са социјализмом, Лав XIII је у својој енциклици *Rerum novarum* 1891. године отпочео формулисање друштвеног учења Римокатоличке Цркве, што ће се до данас наставити и развијати. Ова прва социјална папска енциклика била је резултат озбиљно уздрманих друштвених позиција, али то, свакако, не значи да се она, као и све потоње социјалне енциклике, не залаже искрено и богословски утемељено за решавање појединих друштвених проблема. *Rerum novarum* није била само прва, већ и основна енциклика, те ће се све касније на њу позивати, сматрајући да су оне само надградња те прве. Даље социјалне енциклике су биле следеће:

- *Quadragesimo anno* Пија XI, објављена 1931, 40 година после енциклике *Rerum novarum* и у годинама непосредно после велике економске кризе, у којој се разматра управо питање либерализма као неконтролисаних конкуренције економских снага.
- *Mater et Magistra* Јована XXIII, 1961. године, у којој су кључни појмови заједница и социјализација. Црква је позвана да у истини, правди и љубави сарађује са свим људима у изградњи истинског заједништва.

- *Pacem in terris* такође Јована XXIII, 1963. године, у жеку ширења атомског наоруажања у први план истиче тему мира.
- Пастирска енциклика Другог ватиканског сабора *Gaudium et spes* обрађује теме културе, друштвено-економског живота, брака и породице, политичке заједнице. Међутим, за социјалну доктрину Римокатоличке Цркве од великог је значаја декларација Другог концила *Dignitatis humanae*, у којој се проглашава право на слободу вероисповести после толико векова безуспешне борбе против једног од основних начела модерног друштва.
- *Populorum progressio* Павла VI, 1967. године, која се надовезује на *Gaudium et spes*.
- Поводом осамдесете годишњице од *Rerum novarum*-а, 1971. године, Павле VI осавременује социјално учење у светлу постиндустријског друштва са свом његовом сложеном проблематиком.
- Деведесет година после *Rerum novarum*-а, 1981. године, Јован Павле II енциклику *Laborem exercens* посвећује раду.
- Енциклика *Sollicitudo rei socialis*, 1988. године, Јована Павла II уводи разлику између напретка и развоја, тврдећи да се истински развој не може свести само на умножавање добара, тј. на поседовање, већ да он мора бити допринос суштинском човековом бићу.
- На стоту годишњицу *Rerum novarum*-а, 1991. године, Јован Павле II издаје своју трећу социјалну енциклику *Centesimus annus*, која представља рекапитулацију стогодишњих настојања Римокатоличке Цркве у решавању социјалних проблема.²
- Најзад, 2004. године Римокатоличка Црква објављује *Основе* свога социјалног учења проистеклог из поменутих енциклика као њихов сиже и срж.

У *Основама социјалног учења Католичке Цркве*³ солидарност је, као већ потпуно стабилизован теолошки појам, један од четири основна принципа социјалног учења, поред принципа општег добра, универзалне намене добра и супсидијарности.⁴

Порекло појма⁵

Несумњиво је и од свих аутора потврђено да је солидарност млад појам са старим коренима. За време Француске револуције по први пут се појављује придев *solidaire*, односно именица *solidarité*, изведена из латинског *solidus*, што значи 'сав, цео', а затим *in solido* 'у потпуности', а одатле је прешла у

² Све енциклике на www.vatican.va, такође в.: Vukoja, N., „Neki elementi duhovne dimenzije solidarnosti u socijalnim dokumentima crkve“, BS 75/4 (2005), 1112 и даље.

³ Фондација Конрад Аденауер – Београдска надбискупија, Београд, 2006.

⁴ *Истио*, 84 и даље.

⁵ В.: Marasović, S., „Poreklo i sadržaj pojma solidarnost“, BS 74/2 (2004), 353–376.

већину европских језика⁶. Овај правнички израз значи и данас да јемац, у случају да сви остали дужници закажу, има обавезу враћања дуга не у одређеном проценту, већ *in solido*, у целокупном износу. Једноставно речено, типична формула солидарности је *сви за једној, један за све*. Место појаве овог појма је, као што смо видели, Француска, али је место настанка његовог теолошког садржаја Немачка. У потрази за средњим решењем устројства друштва, између либералног индивидуализма и социјалистичког колективизма, група немачких теолога је посегнула за појмом солидарности као начелом друштвеног устројства које би највише било у складу са хришћанском антропологијом и хришћанским моралом. Садржај појма солидарност није схваћен као квантитативна средина или компромис, већ као нов и оригиналан израз односа између човека и друштва. То су били следећи теолози: Heinrich Pesch, Gustav Gundlach и Oswald von Nell-Breuning. Они су сматрали да солидаризам може да буде синоним за хришћанско социјално учење. Овакво схватање, ипак, није званично прихваћено. Његови аутори су заиста желели да пронађу и формулишу *ипрећи њуи* између либерализма и комунизма, док званична Римокатоличка Црква није сматрала да њено социјално учење треба да буде *ипрећи њуи* ни алтернативно решење, оно је засебна категорија⁷.

Централно питање на које социјално учење треба да одговори јесте шта се овим појмом изражава, постоји ли, и ако постоји, каква је његова теолошка садржина и како га разликовати од предањског и библијског појма делатне љубави?

Поједини аутори⁸ сматрају да је идеја солидарности сувишна и наметљива, јер је све што се њоме жели рећи већ раније исказано. Она, као појам, све до скорога није постојала ни у једном теолошком лексикону нити се пак поистовећивала са појмовима *брајсџиво*, *ипријашељсџиво*⁹, *делайна љубав*. Хришћанско откривење не познаје појам солидарности и о њој се нема шта рећи из теолошке перспективе. Треба, по мишљењу ових аутора, поставити питање о границама и могућностима християнизације секуларне природе идеје солидарности.

Већина других аутора, као и само официјелно Друштвено учење, сматра другачије. Идеја и појам солидарности је *знак нашеј времена* и има теолошки садржај који је делимично различит од осталих поменутих појмова. Солидарност се, у својој хришћанској интерпретацији, заиста не може оделити од љубави, али ова два појма, ипак, нису синоними¹⁰. Љубав је врлина и као таква спада у област личног избора и опредељења, односно слободе. Солидарност се, међутим, не темељи само на слободној вољи већ и на друштвеној онтологији, на разумевању људског бића као бића заједнице које

⁶ *Исџо*, 354 и даље.

⁷ *Sollicitudo rei socialis*, 41

⁸ В.: Matulić, Т., „Skica teološkog utemeljenja ideje solidarnosti“, BS 74/2 (2004), 433–455.

⁹ *Katekizam katoličke crkve*, НВК, Glas Koncila, Zagreb, 1994, 487.

¹⁰ Matulić, Т., *н. г.*, 358 и даље.

је релацијски отворено како за љубав, тако и за егоизам. Тумачење солидарности зависи од тога шта се узима за темељ овог појма — индивидуализам или персонализам. Оваква одређења подсећају на Е. Диркема, који разликује *механичку* солидарност од *орјанске*. Механичка солидарност проистиче из колективне свести предмодерних друштава и она не гарантује, а често и не подразумева, индивидуалност појединца. То је солидарност човека који је ради остварења сопствених интереса принуђен да се солидарно повезује са другим људима, тако да можемо говорити о извесном друштвеном детерминизму. За разлику од ове, органска солидарност се темељи на поштовању достојанства људске личности и људске индивидуалности, и за њу је потребан дуготрајни образовни процес. Са овом диференцијацијом кореспондира и разликовање два типа друштва (F. Tönniese) — *заједница и друштво*. И једно и друго утемељење солидарности полази од друштвене онтологије, тако да први аутори своја промишљања базирају на интересу, а други на љубави. Сама друштвена онтологија, тј. друштвеност, произлази из метафизичке природе људске личности¹¹. Друштвеност представља природну способност човека да, у складу са Божијим планом стварања, уђе у дијалог и заједништво са другим људима, творећи мрежу друштвених односа и институција. Разумевање солидарности као последице комунитарног човековог карактера у Друштвеном учењу Римокатоличке Цркве је, свакако, базирано на горе описаном персонализму.

Солидарност као принцип Друштвеног учења

У документу *За бедућносћ у солидарносћи и равнојравносћи* Римокатоличке и Евангеличке Цркве Немачке из 1997. године читамо следеће: „Солидарност најпре означава чињеницу људске повезаности и међусобног судбинског заједништва. Ако људи на темељу онога што им је заједничко, слично или пак на темељу међусобне зависности открију да они, упркос многоструких разлика творе ипак једно 'ми' из ове чињенице може настати импулс солидарног делања“¹².

Солидарност, дакле, најпре подразумева осећај међусобног заједништва људи у најширем могућем смислу, из кога, затим, произлазе и одређене обавезе. Ово је нарочито битно за разумевање да из солидарности проистичу обавезе, тј. друштвена одговорност и заузимање за опште добро. Друштвено учење Римокатоличке Цркве сматра да је ово за хришћане морално начело и да не подлеже слободној интерпретацији појединаца. У енциклици *Sollicitudo rei socialis* Јован Павле II дао је следећу дефиницију солидарности: она је „[...] чврста и постојана одлучност заузети се за опште добро, то јест за добро свих и свакога, јер сви смо ми уистину за све одговорни“¹³. Она није неодређени осећај сажаљења или површне ганутости због патње

¹¹ В.: Matulić, Т., *н. г.*, 446.

¹² Цитирано према: Marasović, S., *н. г.*, 363.

¹³ *Исцхо*, 366.

толиких људи, блиских или далеких, већ *заузимање*, делање за добро свих и свакога, а посебно против похлепе за добити и жеђи за влашћу. Теолошки, хришћански схваћена солидарност имплицира активно и свесно ангажовање на угроженој егзистенцији ближњег, а то подразумева ризик, који је синоним за библијски појам *Љубљења самога себе*, и подразумева делање, а не само вербално изјашњавање, којим се ништа не ризикује, па и не губи.

Конкретно, Друштвено учење Римокатоличке Цркве, као сума њеног једновековног друштвеног ангажовања, анализира солидарност на следећи начин¹⁴:

1. Солидарност је заснована на друштвености, својственој људској личности и на једнаком достојанству и праву свих људи. Свест о међузависности људи и народа никада није била на вишем нивоу и присутна у свим сегментима живота. Али, с друге стране, приближавање људи и народа открива и огромну неједнакост која постоји међу њима. Та се разлика још и повећава различитим видовима изабљивања, притисака и корупције. Процес приближавања мора, дакле, да прати и појачано ангажовање на друштвено-етичком плану. Глобализација у неправди не може бити ничији циљ.

2. Солидарност се јавља у два комплементарна вида: као друштвени принцип и као морална врлина. Она служи као друштвени принцип уређења институција на основу кога *сирукијуре њреха* које преовладавају у односима међу људима и народима треба трансформисати у институције солидарности путем одговарајуће легислативе. Као морална врлина, она значи залагање за опште добро и тиме поприма карактер социјалне врлине.

3. Најзад, принцип солидарности подразумева да човек гаји већу свест о дугу који има према друштву у коме је нашао своје место. Тај дуг се остварује и поштује активним учествовањем и различитим облицима друштвеног делања. Хришћани имају да поново, у новим, савременим околностима, открију друштвени живот, који и поред свих својих противуречности јесте место „за живот и наду и знак Благодати која се стално свима нуди и која позива на највише и најобухватније облике заједништва“¹⁵.

Солидарност као јеванђелска врлина

Утемељујући солидарност као знак времена и обogaћујући је теолошким садржајем, Друштвено учење омогућује теолозима да у њеном кључу тумаче неке од основних чињеница историје спасења (попут стварања), али пре свега да виде солидарност као основну вредност како Јеванђеља, тако и ране Цркве.¹⁶

¹⁴ *Основе социјалног учења Католичке цркве*, Фондација Конрад Аденауер – Београдска надбискупија, Београд, 2006, 101 и даље.

¹⁵ *Истио*, 104.

¹⁶ В.: Dugandžić, I., „Oblici solidarnosti u ranom Hrišćanstvu“, BS 74/2 (2004), 377–398, као и Tamarut, A., „Solidarnost kao evanđeoska vrednost“, BS 69/1–2 (1998), 257–276.

Јеванђелист Лука нас извештава (4, 14–21) како се Исус у синагоги у Назарету поистовети са Јахвеовим помазаником пророка Исаије (61, 1–3), који исказује солидарност са сиромашнима и потлаченима. Исус је заиста Месија сиромашних. Њима упућује своје прво блаженство (Лк 6, 20), похваљује сиромашну удовицу која својим малим даром надмашује богаташе (Мк 12, 43), својим следбеницима саветује да све имање продају и поделе сиромашнима (Мк 10, 21). Најзад, Христова солидарност са сиромашнима иде до поистовећења на суду по другом доласку: „Заиста вам кажем: кад учинисте једноме од ове моје најмање браће, мени учинисте“ (Мт 25, 40).

Посебан израз солидарности поједини аутори¹⁷ виде у Христовој заповести љубави према ближњему и у смирености, тј. одрицању статуса. Старозаветну заповест љубави према ближњему, коју су Јевреји углавном схватили као љубав према припадницима свог народа, Христос проширује на све људе, на непријатеље (Мт 5, 44) и грешнике (Лк 7, 36–50), које су Јевреју били дужни избегавати. Посебно је занимљива врлина смирења (у друштвеном смислу одрицање од статуса), која је била потпуна новост за пагански свет. Христос не жели да угуши природну жељу за истицањем, већ жели да је преобрази. У Царству Божјем, па самим тим и у Цркви, онај који жели да се истакне то може да учини једино служењем. „Ко се понизи као дете ово, онај је највећи у Царству небеском“ (Мт 18, 4). А пример за то је он сам. *Ταπνός* 'смирен' у грчко-римском свету означавало је низак социјални положај или ниско мишљење малих људи о себи, тако да смиреност није могла да се сматра врлином. Напротив, бег из те социјалне нискости, из смирености, сматран је врлином. Апостол Павле ће својим богословљем још даље разрадити ову Христову, за тадашњи свет, нову врлину (Рим 12, 16).

У животу ране Цркве можемо препознати основне облике солидарности. Најпре, *добротворни менталитет*, који је новост за тадашњи свет, не у смислу да добротвора није било — било је, и то су били цареви, аристократе и чиновници, који су добротворствима осигуравали одређени и привремено социјални мир и подршку народа. То добротворство је увек ишло од богатих ка сиромашнима. Хришћански добротворни менталитет као облик солидарности не подудара се са овим схватањем добротворства. Сви су дужни да све помажу. Смисао није само дати од свог сувишка, већ је потребна солидарна расподела материјалних добара, тако да се заједништво добара (у јерусалимској општини, а затим у манастирским заједницама) појављује, такође, као облик солидарности. Колико је хришћанска солидарност од самих почетака била захтев, али и увек на проби, сведоче нам речи апостола Јакова из његове саборне посланице: „Ако ли брат или сестра голи буду, и оскудевају у насушној храни, и рече им који од вас: Идите с миром, грејте се и наситите се, а не дате им што је потребно за тело, каква је корист?“ (2, 15–16).

Уколико би требало, на крају, дати одређени закључак, он би могао само да се креће у правцу одговора на питање да ли православна теологија може

¹⁷ Нпр., Theissen, G., *Die Religion der ersten Christen*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2000, према: I. Dugandžić, *н. г.*, 381.

да прихвати теолошке димензије појма солидарности како су оне претходно анализирани? Моје је скромно мишљење да овај појам није неопходно про- тезати на читаву историју Цркве кад га већ тамо не срећемо. То свакако не значи да не можемо за Бога рећи да је био и јесте солидаран са људима или да људи међу собом нису били солидарни, већ да у источном, па и у запад- ном, предању постоје други појмови који су и до сада обухватили предањске облике солидарности. Што се тиче савремене реалности, мишљења сам да је ту ситуација нешто другачија. Њено истицање *као знака времена* и те како би било корисно, посебно у смислу диференцијације од љубави као врли- не. Могла би се и од стране православних истицати *обавеза* хришћана да у друштвеном животу буду солидарни са свима који на било који начин пате, ма ко они били, и да тако доприносе борби против друштвене неправде.

Библиографија

1. Mardešić, Željko, *Rascjep u svetome*, KS, Zagreb, 2007.
2. Папске енциклике на www.vatican.va.
3. Vukoja, N., „Neki elementi duhovne dimenzije solidarnosti u socijalnim doku- mentima crkve“, BS 75/4 (2005).
4. *Основе социјалног учења Католичке цркве*, Фондација Конрад Аденауер – Београдска надбискупија, Београд, 2006.
5. Marasović, S., „Poreklo i sadržaj pojma solidarnost“, BS 74/2 (2004).
6. Matulić, T., „Skica teološkog utemeljenja ideje solidarnosti“, BS 74 (2004).
7. *Katekizam katoličke crkve*, HBK, Glas Koncila, Zagreb, 1994.
8. Dugandžić, I., „Oblici solidarnosti u ranom Hrišćanstvu“, BS 74/2 (2004).
9. Tamarut, A., „Solidarnost kao evanđeoska vrednost“, BS 69/1–2 (1998).

Zoran Krstić

University of Belgrade, Faculty of Orthodox Theology, Belgrade

Solidarity as Theological Concept in the Social Documents of the Roman-Catholic Church

In this expressive article the author considers possibilities of Christianizing a secular idea of solidarity, its potentially theological content and reach, in the way it has been demonstrated in the up-till-now social papal encyclicals, Social teaching of the Roman-Catholic Church, as well as in some articles by contemporary Croatian theologians on this topic.

Key words: solidarity, social teaching, principality of social teaching, social papal encyclicals, evangelical virtues.

Датум пријема чланка: 31. 08. 2010.

Датум прихватања чланка за објављивање: 16. 09. 2010.